

Bij het honderdste geboortjaar van Jean-Marie Gantois (1904-1968)

MICHIEL NUYTTENS

Dat Jean-Marie Gantois een spilfiguur is geweest in de geschiedenis van de Vlaamse beweging in Frankrijk staat buiten kijf. Deze was midden negentiende eeuw ontstaan onder impuls van de romantiek en het klerikalisme en kreeg concreet gestalte in de oprichting, in 1853, van het Comité Flamand de France. Het honderdste geboortjaar van Gantois geeft aanleiding tot enige reflectie omtrent de rol die hij hierin heeft gespeeld.

Jean-Marie Gantois (Waten (F) 21 juli 1904-Waten (F) 28 mei 1968) was de zoon van een Franssprekend doktersgezin en volgde middelbaar onderwijs in Ariën-aan-de-Leie en in Hazebroek. Hij bereidde zich voor op het priesterschap aan het kleinseminarie in Annappes en het grootseminarie in Rijsel en studeerde letteren en wijsbegeerte aan de Katholieke Universiteit in Rijsel. Van 1927 tot 1928 vervulde hij zijn militaire dienstplicht in Metz. Na zijn priesterwijding in 1931 was hij kapelaan in de Rijselse agglomeratie, vanaf 1938 in Roubaix. In 1940 werd hij door de Rijselse kardinaal Liénart uit zijn ambt ontslagen omdat hij de politiek boven het priesterschap verkoos. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij veroordeeld tot vijf jaar hechtenis en in 1948 verbannen naar Saint-Gilles in het departement Saône-et-Loire. Hij was daarna aalmoezenier in Brachay in de Haute-Marne (1950-1961) en studentenpastoor in Rijsel (1961-1968).

Na de Eerste Wereldoorlog was ook in Frankrijk een gunstig psychologisch klimaat geschapen voor de ontplooiing van regionalistische bewegingen, onder andere omdat de oorlog door de geallieerden heette gevoerd te zijn voor de vrijheid van de kleine volkeren. In het Comité Flamand de France, dat onder de bezielende leiding stond van de Rijselse hoogleraar kanunnik Camille Looten (1855-1941), vierde het patriotisme hoogtij in de overwinningsroes na de oorlog. De vereniging kende een forse uitbreiding van haar ledenaantal, maar leek haar aanvaankelijke regionalistische strijdvaardigheid zo goed als verloren te hebben. Er ontstonden evenwel nieuwe verenigingen en initiatieven, die een grotere aantrekkingskracht hadden op de jongere generatie, ook al werden de banden met het respectabele Comité Flamand de France nooit helemaal doorgesneden. Jean-Marie Gantois zag hier op zeer jonge leeftijd al een taak voor zich weggelegd.

Gantois kwam tot de Vlaamse beweging door lectuur en onder invloed van enkele Vlaamsgezinde leraren en begon in zijn seminarietijd Nederlands te studeren. Zijn werk *Hoe ik mijn volk en mijn taal terugvond* (1942) bevat het verhaal van die

Vlaamse bewustwording en is daarom een merkwaardig document. Aan het kleinseminarie in Annappes bestond sinds 1919 een Cercle Flamand, die jonge seminaristen liefde voor de geschiedenis en de taal van hun volk wilde bijbrengen en hen op die manier beter wilde voorbereiden op een latere pastorale taak in Frans-Vlaanderen. Gantois werd onmiddellijk lid. Kort daarop ontstonden gelijkaardige kringen in andere seminaries; Gantois zelf stichtte in 1923 een Cercle Flamand aan het seminarie in Rijsel. Wanneer die studiekringen in 1924 samen een Union des Cercles Flamands de France gingen vormen nam de twintigjarige Jean-Marie Gantois hiervan de leiding op zich. Het blad van de kringen, *De Vlaemsche Stemme in Vrankryk*, verscheen van juli 1923 tot maart 1926. De Vlaamse taal en het katholiek geloof werden in het tijdschrift met evenveel vuur verdedigd. Wanneer regionalistische bewegingen in heel Frankrijk in de jaren 1924-1926 het gebruik van de moedertaal in het lager onderwijs propageerden, zette ook *De Vlaemsche Stemme* zich hiervoor in. In 1926 doopte de Union des Cercles Flamands de France zich om tot Vlaamsch Verbond van Frankrijk; hiermee nam de beweging duidelijk een andere oriëntering. Zonder de minste twijfel heeft Jean-Marie Gantois hierin een heel belangrijke rol gespeeld: hij betrok leken bij de werking van het verbond, onderhield contacten met andere regionalistische bewegingen in Frankrijk en zou hoe langer hoe meer een anti-Franse houding laten blijken en vormgeven aan zijn Groot-Nederlandse visie. Het kneuterige Frans-Vlaanderen bood in alle opzichten te weinig ruimte voor zijn denken en streven.

Samen met de naamsverandering van de vereniging verdween ook *De Vlaemsche Stemme in Vrankryk*, een typisch product van de religieuze milieus waarin de kringen waren ontstaan. Contacten met andere regionalistische bewegingen, in eerste instantie de Bretoense beweging, hadden Gantois ertoe aangezet het carcan van de Union des Cercles Flamands de France te doorbreken. Via de jurist Nicolas Bourgeois kon Gantois eveneens contacten bewerkstelligen met de Fédération Régionaliste de France van Charles Brun, het overkoepelend orgaan van de Franse regionalistische bewegingen. Om het belang van die hele organisatie te ondersteunen riep Gantois zichzelf uit tot secretaris-generaal van het Vlaamsch Verbond van Frankrijk, terwijl hij het voorzitterschap overliet aan de leek Justin Blanckaert. Het spreekt nochtans vanzelf dat het ware leiderschap achter de schermen door Jean-Marie Gantois werd uitgeoefend. Meer bedaarde regionalisten als kanunnik Looten, voorzitter van het Comité Flamand de France en priester-volksvertegenwoordiger Jules Lemire keken met een gezonde dosis scepticisme tegen deze evolutie aan; maar zonder het op alle punten met Gantois eens te zijn nam Camille Looten toch het erevoorzitterschap van het verbond op zich. Het spreekt voor zich dat deze morele steun van wezenlijk belang was voor Jean-Marie Gantois. Heel zeker was het niet zijn bedoeling met de kerkelijke autoriteiten te breken, maar het lijkt erop dat hij meer begaan was met zijn rol in de regionalistische beweging dan met zijn religieuze roeping. In 1928 publiceerde hij onder het pseudoniem

E. Bruggeman *Les Mystiques flamands et le renouveau catholique français*, eerder een intellectuele oefening dan een pastorale getuigenis.

Gantois was van oordeel dat de prioritaire taak van het verbond zich op het culturele vlak situeerde, althans voorlopig. Voor het verspreiden van zijn ideeën beschikte het verbond vanaf 1929 tot 1944 over twee publicaties: *De Torrewachter*, volledig in het Vlaams gesteld en bestemd voor een groot publiek en *Lion de Flandre*. Laatstgenoemd blad verscheen nagenoeg volledig in het Frans en was op de eerste plaats bestemd voor intellectuelen. Het was de voornaamste spreekbuis voor de verspreiding van de ideeën van Gantois, die bovenal het Vlaams bewustzijn in Noord-Frankrijk aan wilde wakkeren. Hij putte zich daarbij uit in het gebruik van schuilnamen, vermoedelijk om de Franse staatsveiligheid op een dwaalspoor te brengen, die hem al van in de jaren 1927-1928 in het vizier had. Daarnaast leidde Gantois de jaarlijkse congressen en literaire wedstrijden die het verbond uitschreef. Contacten met andere regionalistische bewegingen in Frankrijk, de Elzas (in de hand gewerkt door zijn militaire dienstplicht in het nabije Metz), de Provence en vooral Bretagne (waar de clerus een voortrekkersrol speelde in het regionalisme) waren voor hem van wezenlijk belang, al was het ook voor hem duidelijk dat er voor elke regio specifieke verschillen waren.

Minstens even belangrijk, zonet nog belangrijker waren evenwel de contacten met de Vlaamse beweging in België en de Groot-Nederlandse beweging. Hoewel er in het Comité Flamand de France steeds een zekere achterdocht was ten aanzien van de Vlaamse beweging waren er in de negentiende eeuw talrijke en hartelijke contacten geweest. Na de Eerste Wereldoorlog was er in Frans-Vlaamse kringen evenwel een zeer grote argwaan, mede veroorzaakt door de houding van August Borms en Pro Westlandia. Borms en zijn groepering hadden kort voor de oorlog allerhande culturele activiteiten georganiseerd in Frans-Vlaanderen, maar nu hij zo openlijk en verregaand met de Duitsers had samengewerkt, zat de vrees voor elke mogelijke uiting van pan-Germanisme er bij de Frans-Vlamingen heel diep in. Jean-Marie Gantois was hiervan heel zeker op de hoogte, maar enige terughoudendheid was niet aan hem besteed. De belangrijkste contactpersoon voor Gantois was aanvankelijk de Antwerpse filoloog en hoogleraar Vital Celen, waar ook Camille Looten een uitstekende vriendschapsrelatie met had. Celen, die overigens nooit een rol speelde in de Vlaams-nationalistische politiek, zou voor Gantois een vriend voor het leven blijven. Daarnaast waren er ook geregeld contacten met het Algemeen Nederlands Verbond. Gantois fungeerde sinds 1925 als vertegenwoordiger van Frans-Vlaanderen in het ANV, dat ook financiële steun verleende aan de publicaties van het Vlaamsch Verbond van Frankrijk.

De culturele Groot-Nederlandse visie van het Algemeen Nederlands Verbond en een deel van de Vlaamse beweging in België hebben een diepgaande invloed uitgeoefend op de ideeën van Jean-Marie Gantois. Hoe langer hoe meer groeide bij hem de overtuiging dat Frans-Vlaanderen deel uitmaakte van een groot terri-

torium dat zich zuidwaarts uitstreekte tot aan de Somme en bewoond werd door het Dietse volk; deze Dietse opstelling kreeg overigens stilaan een racistische onderbouw. Zijn actieterrein had zich verplaatst van het kleine Frans-Vlaanderen naar wat hij de Franse Nederlanden en bij voorkeur zelfs de Zuidelijkste Nederlanden noemde. Het criterium van de taal werd hierbij minder belangrijk, terwijl allerhande geopolitieke, antropologische en racistische argumenten aan belang wonden in zijn concept van de Zuidelijkste Nederlanden. In *Le règne de la race*, dat Gantois in 1936 publiceerde onder de schuilnaam Arnold Decléene, verdedigde hij de stelling het Dietse ras niet verder te laten bezoedelen; Hitler en de nazi-ideologie waren het lichtende voorbeeld. Gantois was een racistische Dietsler geworden van de Zuidelijkste Nederlanden, deel van het grote Germaanse territorium.

In 1940 pleitte hij in een memorandum aan Adolf Hitler voor een 'terugkeer' van het noorden van Frankrijk bij het *Reich*. Door de *Militärverwaltung* werd Gantois echter onder druk gezet om van zijn politieke aspiraties af te zien, maar er werd hem wel (financiële) steun toegezegd voor zijn culturele acties. Daardoor kon hij het Vlaamsch Verbond van Frankrijk, dat bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog door de Franse overheid was verboden, nu nog steviger onder zijn leiding brengen en weer op gang trekken. In de publicaties van het verbond werd de lotsverbondenheid van de leden van de Dietse stam over de grenzen heen steeds meer beklemtoond. Dit bleek onder meer ook uit het boek *Nederland in Frankrijk*, dat hij in 1941 samen met Vital Celen publiceerde onder de schuilnaam H. Van Byleveld. Gantois vestigde een kantoor van het verbond in Rijsel en kon de talrijke vooroorlogse activiteiten uitbreiden door de oprichting van de jongerenvereniging de Zuid-Vlaamsche Jeugd, de stichting van een volkshogeschool en de organisatie van tentoonstellingen en voordrachtentournees, vooral in België en op uitnodiging van de Vlaams-nationalistische vereniging Zannekin-Arbeidsgemeenschap. Voor deze activiteiten werd Gantois door de Franse overheid na de bevrijding tot vijf jaar cel veroordeeld. Toch kan zonder meer worden gesteld dat de invloed van Gantois slechts marginaal was en zich vooral beperkte tot een groep conservatief-katholieke intellectuelen.

In 1948 kwam Gantois vrij. Het Vlaamsch Verbond van Frankrijk was weliswaar ontbonden, maar hij poogde zijn beweging opnieuw op te bouwen. In publicaties allerhande bleef hij pleiten voor het herrijzen van een Dietse staat. De Europese kwestie verschafte hem een alibi voor het herstarten van zijn beweging. Begin 1949 publiceerde hij onder de schuilnaam Henri Dumesnil de brochure *Veut-on vraiment faire l'Europe?* Vanaf december 1949 was hem alleen nog een woonverbod voor tien jaar in het noorderdepartement opgelegd, wat hem in staat stelde weer geregeld in zijn geboortestreek te vertoeven. Zijn pogingen opnieuw een beweging op te bouwen, mislukten echter. Hij bleef een eenzame strijd voeren, mede doordat hij moeilijk met anderen kon samenwerken. Het lukte gedeeltelijk met figuren als Jan Klaas, die als jonge student geneeskunde in Rijsel het proces tegen Gantois had bij-

Foto met Jean-Marie Gantois (Brugge, 18 oktober 1965?).
(ADV, VFA2081)

gewoond en voor zijn ideeën gewonnen werd; Jan Olsen, redacteur van het Vlaams-nationalistische jongerentijdschrift *Het Pennoen*; zijn oude vriend Vital Celen; Jozef Goossenaerts en vooral Ward Corsmit, actief bij het Werk der Vlamingen in Rijsel en in kringen van het Algemeen Nederlands Verbond. Gantois probeerde hen allemaal op de een of andere manier voor zijn kar te spannen en verwachtte allerlei hand- en spandiensten tot in het onredelijke of absurde.

Het Waregemse Komitee voor Frans-Vlaanderen, opgericht in 1948 onder impuls van André Demedts en Luc Verbeke, heeft hij nooit als een volwaardige gesprekspartner beschouwd; er was een kortstondige samenwerking tussen 1952 en 1956, maar daarna bekoelden de betrekkingen zeer snel. Mede dankzij het Komitee voor Frans-Vlaanderen verscheen in 1952 het eerste nummer van het tijdschrift *Notre Flandre*, hetzelfde jaar dat aan Gantois amnestie werd verleend. Dit tijdschrift kon wel zijn enthousiasme wekken, mede doordat Jan Klaas hoofdredacteur werd. Met *Notre Flandre* zag Gantois de kans schoon de Groot-Nederlandse beweging nieuw leven in te blazen, met het Vlaamsch Verbond van Frankrijk als voorbeeld. In wezen waren zijn opvattingen van vóór de oorlog onveranderd gebleven. Hij schreef het blad grotendeels zelf vol en aarzelde niet bijdragen van anderen aan te passen opdat ze toch maar in het plaatje zouden passen. Na 1956, wanneer een piek werd bereikt van 800 exemplaren, ging het aantal abonnees echter in dalende lijn; in 1957 waren er alleen al in Vlaanderen 15% minder abonnees.

De mede door hem gestichte vereniging Vlaamse Vrienden in Frankrijk (1958) kwam nauwelijks van de grond. Met deze nieuwe vereniging had hij de bedoeling om op termijn het Comité Flamand de France buitenspel te zetten, maar in dit opzet zou hij niet slagen. Hij ging door met de publicatie van een groot aantal bijdragen over wat hij hardnekkig Zuid-Vlaanderen bleef noemen en het afleggen van hartstochtelijke Groot-Nederlandse verklaringen, maar deze kretten vonden hoe langer hoe minder gehoor. Enkele feiten zouden voor hem nog een soort rehabilitatie betekenen: in 1962 werd hij lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in Leiden en de Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis en naar aanleiding van zijn zestigste verjaardag in 1964 bezorgden zijn vrienden hem in Male (Brugge) een plechtige hulde. Hij bleef echter bovenal een geïsoleerde figuur. Ik ontmoette hem één keer, in Rijsel in 1964: ik zag een versleten man in een ijskoud huis; zijn trots was zijn bibliotheek, waar hij erudiet en belerend mee uitpakte. Uiteindelijk vond Gantois alleen nog een toeverlaat in de in 1965 heropgerichte Diets-nationalistische Zannekin-vereniging (Zannekin-Werkgemeenschap). Het doel dat Gantois met deze vereniging beoogde was de oprichting van een Groot-Nederlandse beweging. Parallel met zijn eigengereid radicalisme groeide nog zijn isolement. Gantois stierf als een ontgoocheld en verbitterd man. Hij overleed op 28 mei 1968 in nooit helemaal opgehelderde omstandigheden.

Beknopte bibliografie

- CAILLIAU (M.), *Jean-Marie Gantois en Zannekin*, in: *Zannekin Jaarboek*, 1994, pp. 133-148.
- DEFOORT (E.), Jean Marie Gantois in de Vlaamse Beweging in Frankrijk (1919-1939), in: *Ons Erfdeel*, jg. 17, 1974, nr. 5, pp. 683-695.
- DEJONGHE (E.), Un mouvement séparatiste dans le Nord et le Pas-de-Calais sous l'occupation (1940-1944), in: *Revue d'Histoire moderne et contemporaine*, jg. 17, 1970, nr. 1, pp. 50-77.
- ENGELAERE (O.), *Le Mouvement flamand en France de la libération à la mort de Jean-Marie Gantois 1945-1968*, in: *De Franse Nederlanden-Les Pays-Bas Français Jaarboek*, 1991, pp. 83-105.
- GHILLEBAERT (C.P.), "Ut sint unum": *mysticisme et onirisme politiques de l'abbé Jean-Marie Gantois. Lecture politique de l'oeuvre de l'abbé flamand français Jean-Marie Gantois (1904-1968)*, Institut d' Etudes Politiques de Lille, Science Politique, licentiaatsverhandeling, 2001.
- LOWYCK (A.), *Uit het leven van Jean-Marie Gantois*, in: *Zannekin Jaarboek*, 1995, pp. 111-142.
- MEYERS (W.C.M.), Les collaborateurs flamands de France et leurs contacts avec les milieux flamingants belges. Les visées territoriales sur la Flandre Française pendant la Seconde Guerre mondiale, in: *Revue du Nord*, jg. 60, 1978, nr. 237, pp. 337-346.
- NUYTENS (M.), *Gantois, Jean-Marie*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tiel, 1998, pp. 1231-1232.
- PAPIN (K.), *De visie van de Franse pers op het proces Gantois en het Vlaams Verbond*, in: *Zannekin Jaarboek*, 1998, pp. 65-82.
- STEYAERT (D.), *Het "Vlaamsch Verbond van Frankrijk" en het Nederlands (1919-1939)*, RUGent, groep Germaanse Filologie, licentiaatsverhandeling, 1977.
- SUEUR (M.), La collaboration politique dans le département du Nord (1940-1944), in: *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale et des conflits contemporains*, jg. 34, 1984, nr. 135, pp. 3-45.
- VALLAEY (W.), De Groot-Nederlandse beweging rond Jean-Marie Gantois, 1940-68, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 49, 1990, nr. 1, pp. 46-60.
- VERBRAEKEN (P.), *De tijdschriften uitgegeven door het "Vlaamsch Verbond van Frankrijk"*, RUGent, sectie Pers- en Communicatiewetenschappen, licentiaatsverhandeling, 1979.
- VERSTRAETE (P.J.), *Jean-Marie Gantois en Jean-Marie Perrot: twee parallelle levens in dienst van eenzelfde ideaal*, in: *Zannekin Jaarboek*, 1997, pp. 121-132.
- VINKS (J.), *Jean-Marie Gantois*, Baardegem, 1988.